

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA KOMMUNIKATIV SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Abdixalimova Elzara Nabijon qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti talabasi

Ismoilova Malika Erkinovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Elektron pochta: elzaraabdixalimova@gmail.com

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarda kommunikativ savodxonlikni shakllantirishning samarali usullari yoritiladi. Kommunikativ kompetensiya o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, muloqot jarayonida fikrni aniq ifodalash, tinglash madaniyatini shakllantirish hamda o'zaro hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishning muhim omili sifatida tahlil qilinadi. Maqolada interfaol metodlar, rolli o'yinlar, ijodiy topshiriqlar, muloqotga asoslangan mashg'ulotlar va multimedidan foydalanishning samaradorligi ilmiy-nazariy asoslar va amaliy misollar orqali ochib beriladi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashda o'qituvchining kommunikativ yondashuvi hamda individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda darslarni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar beriladi.*

Kalit so'zlar: *Kommunikativ savodxonlik, boshlang'ich ta'lim, pedagogik yondashuv, interfaol metodlar, muloqot kompetensiyasi, og'zaki va yozma nutq rivoji, rolli o'yinlar, ijodiy topshiriqlar, multimedidan foydalanish, o'quvchi faolligi.*

ABSTRACT. *This article discusses effective methods for developing communicative literacy in students in the process of primary education. Communicative competence is analyzed as an important factor in developing students' oral and written speech, clearly expressing thoughts in the process of communication, forming a listening culture, and developing skills in working together. The article reveals the effectiveness of using interactive methods, role-playing games, creative tasks, communication-based activities, and multimedia through scientific and theoretical foundations and practical examples. It also provides recommendations for organizing lessons taking into account the communicative approach of the teacher and the characteristics of individual development when working with primary school students.*

Keywords: *Communicative literacy, primary education, pedagogical approach, interactive methods, communication competence, development of oral and written speech, role-playing games, creative tasks, use of multimedia, student activity.*

Kirish

Boshlang'ich ta'lim jarayonida kommunikativ savodxonlikni shakllantirish bugungi kunda ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi va zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun insondan

yuqori darajadagi muloqot ko'nikmalari talab etilishi bu masalaning dolzarbligini yanada oshiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun nutq madaniyati, fikrni aniq ifodalash, tinglay olish, savol bera olish, dialog va monolog shakllarida erkin muloqotga kirisha olish — keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyat kaliti hisoblanadi.

Asosiy qism

Kommunikativ savodxonlik o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, fikrlash jarayonini faollashtirish, mustaqil qaror qabul qilish, o'z fikrini asoslab berish, shuningdek jamoadagi faoliyatga moslashish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Uning tarkibiga nutqning ravonligi, so'z boyligi, gap tuza olish qobiliyati, muloqot madaniyatiga rioya qilish, tinglab tushunish va ijtimoiy-psixologik jarayonlarni anglash kabi ko'nikmalar kiradi.

Boshlang'ich ta'limda kommunikativ savodxonlikni rivojlantirish o'quvchi faolligini oshiruvchi, hamkorlikka asoslangan, shaxsga yo'naltirilgan pedagogik tamoyillarga tayanadi. Har bir o'quvchining psixologik xususiyati, qiziqishlari va nutqiy rivojlanish darajasi inobatga olingan holda, bosqichma-bosqich yondashuv amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'quvchi sodda og'zaki javoblar berishdan boshlab, mustaqil hikoya tuzish, matn mazmunini tahlil qilish, kichik munozaralarda ishtirok etish darajasigacha yetkaziladi.

Kommunikativ savodxonlikni shakllantirishda interfaol metodlar alohida o'rin tutadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Sinkveyn”, “Konseptual jadval”, “Savol-javob zanjiri”, “Juftlikda ishlash” kabi metodlar o'quvchilarda fikrlash jarayonini faollashtiradi, ularni o'z fikrini erkin bayon etishga undaydi. Bu metodlar orqali o'quvchilar bir-biri bilan muloqot qiladi, o'zaro fikr almashadi, boshqalarning fikriga hurmat bilan qarashni o'rganadi, tinglash madaniyati shakllanadi²⁹.

Rolli o'yinlar ham kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. “Do'konda xarid qilish”, “Shifokor va bemor”, “Kutubxona”, “Mehmon va mezbon” kabi sahnalashtirilgan vaziyatlar o'quvchilarni hayotiy holatlarga yaqinlashtiradi. Ular dialog qurishni, savollar berishni, javob qaytarishni, muomala madaniyatiga amal qilishni mashq qiladilar. Rolli o'yinlar bolalarning nutqiy faolligini oshiradi, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi.

Nutqni rivojlantiruvchi ijodiy topshiriqlar ham o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Rasm asosida hikoya tuzish, matnni davom ettirish, berilgan so'zlardan gap tuzish, ertak va voqealarni qayta hikoya qilish, qahramonlar nomidan gapirish kabi mashqlar o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, mustaqil fikrlash va mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu jarayonda o'quvchilarning lug'at boyligi kengayadi, gap tuzish malakasi shakllanadi, nutqning mantiqiy izchilligi mustahkamlanadi.

Matn bilan ishlash strategiyalari ham o'quvchilarning kommunikativ savodxonligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. “Insert”, “Venn diagrammasi”, “Reja tuzish”, “Asosiy fikrni topish” kabi metodlar o'quvchilarda mazmunni tushunish, asosiy va ikkinchi

darajali ma'lumotni ajratish, xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa nafaqat nutqiy, balki tanqidiy fikrlash kompetensiyasini ham rivojlantiradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanish o'quvchilarning nutqiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Video lavhalar, audio matnlar, animatsiyalar, interaktiv darsliklar, elektron testlar orqali o'quvchilarda tinglab tushunish, voqeani izohlash, ko'rgan material asosida hikoya tuzish ko'nikmalari rivojlanadi. Masalan, qisqa multfilmni ko'rsatib, undagi voqeani qayta hikoya qildirish o'quvchining nutqiy faolligini oshiradi, fikrlash jarayonini tezlashtiradi.

Kommunikativ savodxonlikni samarali rivojlantirishda o'qituvchining nutq madaniyati va pedagogik yondashuvi muhim o'rin tutadi. O'qituvchi o'quvchilar uchun nutqiy namuna bo'lishi, ravon, adabiy normaga mos nutqdan foydalanishi, o'quvchilarni erkin fikr bildirishga undashi, doimiy rag'batlantirib borishi zarur. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi iliq muhit o'quvchilarning muloqotga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi.

O'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini baholab borish ham muhim jarayon sanaladi. Baholashda so'z boyligi, gap tuzish qobiliyati, mazmunni tushunish darajasi, tinglash ko'nikmasi, dialog va monolog nutqining ravonligi, yozma savodxonlik kabi mezonlar qo'llaniladi. Bu o'qituvchiga individual yondashuvni rejalashtirish, o'quvchining nutqiy rivojlanishidagi bo'shliqlarni aniqlash imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'limda kommunikativ savodxonlikning shakllanishida muhitning o'рни ham juda muhimdir. Sinfdagi psixologik muhit, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi iliq munosabat, bir-birini tinglash va hurmat qilish madaniyati o'quvchilarning nutqiy faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yaxshi tashkil etilgan muhitda o'quvchi o'z fikrini erkin bayon qiladi, xato qilishdan qo'rqmaydi va muloqot jarayoniga faol kirishadi. Shuning uchun sinfda ochiq muloqot, savol va fikr almashish uchun qulay sharoit yaratish kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning zarur shartidir³⁰.

Bundan tashqari, kommunikativ savodxonlikni shakllantirishda oila bilan hamkorlik masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Oilada bolalar bilan suhbatlashish, kitob o'qib eshittirish, kundalik voqealar haqida muloqot qilish, savollarga birgalikda javob topish, turli mavzularda kichik bahs-munozarlar tashkil etish bolalarning kommunikativ faolligini oshiradi. Muloqot doirasining keng bo'lishi, bola turli nutqiy tajribalarga duch kelishi unda so'z boyligi va nutq madaniyatining rivojlanishini tezlashtiradi. Shu bois ota-onalar bilan ishlash bo'yicha metodik ko'rsatmalar, tavsiyalar va seminarlar o'qituvchining faoliyatida muhim o'rin tutadi.

Kommunikativ savodxonlikni rivojlantirish jarayonida milliy qadriyatlar, xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish ham yuqori natija beradi. Ertaklar, maqollar, matallar, topishmoqlar, xalq qo'shiqlari bolalarning nutqini boyitadi, til sezgirligini kuchaytiradi, muloqot jarayonida obrazli fikrlash va ta'sirchan nutqni shakllantiradi. Bunday materiallar orqali o'quvchilar so'zning badiiy ifoda imkoniyatlarini anglaydi, nutqning aniq, ravon va mazmunli bo'lishiga o'rganadi.

Kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishda baholash jarayonini takomillashtirish ham muhim sanaladi. An'anaviy baholashdan tashqari, portfoliolar, kuzatuv varaqalari, diagnostik testlar, o'quvchi nutqini audio yoki video tarzda qayd etish kabi zamonaviy baholash vositalari o'quvchining real rivojlanish dinamikasini aniqlashga yordam beradi. Ayniqsa, audio va video qaydlar vaqt o'tishi bilan o'quvchining nutqidagi o'zgarishlarni taqqoslash, o'sish nuqtalarini aniqlash imkonini beradi. Bu esa o'qituvchiga individual rivojlanish yo'nalishlarini rejalashtirishda qulaylik yaratadi³¹.

Kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishning yana bir muhim jihati — fanlararo integratsiyadir. Ona tili, o'qish savodxonligi, atrof-muhit, tasviriy san'at, musiqa, hatto jismoniy tarbiya darslarida ham muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan topshiriqlarni qo'shish mumkin. Masalan, jismoniy tarbiya darsida o'quvchilar juftlikda mashq bajarish jarayonida bir-biriga tushuntirish beradi, tasviriy san'at darsida esa o'quvchi yaratgan rasm haqida hikoya qiladi. Bu yondashuv muloqot ko'nikmalarining hayotning barcha jabhalarida qo'llanilishini ta'minlaydi.

Shuningdek, kommunikativ savodxonlikni shakllantirishda individual ta'lim texnologiyalari, differensial yondashuv, o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish juda muhimdir. Har bir o'quvchining nutqiy rivojlanish tezligi turlicha bo'lgani sababli, ularga beriladigan topshiriqlar ham mos ravishda yengil, o'rtacha va murakkab darajalarga ajratilishi kerak. Kamroq gapiruvchi yoki uyatchan bolalar uchun kichik guruhlarda ishlash, oson vazifalardan boshlash, rag'batlantirishni kuchaytirish kabi yondashuvlar samarali bo'ladi. Nutqi tez rivojlanayotgan bolalar esa murakkab matnlar bilan ishlash, kichik chiqishlar qilish, hikoya tuzish kabi topshiriqlarni bajara oladi.

Barcha metodlar va yondashuvlar uyg'un qo'llanilganda, boshlangan kommunikativ rivojlanish izchil va to'laqonli bo'ladi. Bu esa o'quvchini o'z fikrini aniq, asosli, mantiqli va madaniyatli tarzda yetkaza oladigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda kommunikativ savodxonlikni shakllantirish — o'quvchining kelajakdagi ta'limiy va ijtimoiy muvaffaqiyatining poydevoridir. Interfaol metodlar, rolli o'yinlar, ijodiy topshiriqlar, multimedia vositalaridan foydalanish, matn bilan ishlash strategiyalari o'quvchilarning nutqiy faolligini rivojlantirishda eng samarali yo'llardir. Bu jarayon o'qituvchining yuksak pedagogik mahorati, muloqot madaniyati va o'quvchiga bo'lgan individual yondashuv bilan uyg'unlashgandagina yuqori natijaga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev A., Tojiyev Y. **Boshlang'ich ta'lim metodikasi.** – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020.
2. G'ofurova D., Qosimova M. **Ona tili o'qitish metodikasi.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Hasanboyeva O., Yo'ldosheva M. **Pedagogika asoslari.** – Toshkent: TDPU matbaa markazi, 2021.
4. Vygotsky L.S. **Thought and Language.** – Cambridge: MIT Press, 1986.
5. Richards J.C., Rodgers T. **Approaches and Methods in Language Teaching.** – Cambridge University Press, 2014.
6. Hymes D. **Communicative Competence Theory.** – New York: Routledge, 2013.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish"ga oid qarorlari va normativ hujjatlari.